

**КІРОВОГРАДСЬКА ОБЛАСНА ОРГАНІЗАЦІЯ
НАЦІОНАЛЬНОЇ СПІЛКИ КРАЄЗНАВЦІВ УКРАЇНИ**

ДЕРЖАВНИЙ АРХІВ КІРОВОГРАДСЬКОЇ ОБЛАСТІ

Між Бугом і Дніпром

**Науково-краєзнавчий вісник
Центральної України**

Випуск II

**Кіровоград
Центрально-Українське видавництво
2014**

Ірина Романько*

**Двічі Герой Радянського Союзу Т.Я.Бегельдінов
(видатний військовий льотчик, учасник визволення
Кіровоградщини)**

Серед п'ятдесяти Героїв Радянського Союзу – військових льотчиків, долі яких пов'язані з Кіровоградською землею, особливе місце посідає Талгат Якубекович Бегельдінов.

Бегельдінов Т.Я. – командир ескадрильї 144-го гвардійського штурмового авіаційного Львівського полку (9-а гвардійська штурмова авіаційна Красноградська Червонопрапорна ордена Суворова 2-го ступеня дивізія, 1-й гвардійський штурмовий авіаційний Кіровоградський Червонопрапорний ордена Суворова 2-го ступеня корпус, 2-а Повітряна армія), гвардії капітан. Останній з живих дотепер, який отримав це звання за участь у Другій світовій війні, двічі Герой Радянського Союзу,

Першою медаллю «Золота Зірка» Героя Радянського Союзу Т.Я. Бегельдінов був нагороджений за мужність і героїзм, проявлені у небі над Кіровоградщиною.

Указом Президії Верховної Ради СРСР від 26 жовтня 1944 року за відвагу і бойову майстерність, проявлені при визволенні міст Знам'янка і Кіровоград, за особисто збиті в повітряних боях чотири ворожих літака і ефективне сприяння наземним військам при виході на державний кордон СРСР гвардії старшому лейтенанту Бегельдінову Талгату Якубековичу присвоєно звання Героя Радянського Союзу з врученням ордена Леніна і медалі «Золота Зірка» (№ 4619).

Талгат Бегельдінов народився 5 серпня 1922 року у місті Пишпек Киргизької АРСР в родині селянина.

Льотна біографія Талгата Якубековича починалася як у сотень його однолітків, котрі відгукнулися в 1930-і роки на заклик «Комсомольці – на літак!». У повітря 16-річний казахський хлопчина

* *Романько Ірина Іванівна, Кіровоградська льотна академія НАУ, доцент кафедри соціально-гуманітарних наук, кандидат історичних наук*

зі степового села Майбалик піднявся у Фрунзенському аероклубі. Літав Талгат натхненно, і небо стало для нього рідною стихією.

Настав 1940 рік. Успішно склавши держіспити в аероклубі, 18-річний курсант Талгат Бегельдінов вступив до Балашовської спеціальної військово-авіаційної школи пілотів. Потім льотну майстерність удосконалював в м. Чкалові (нині – Оренбург) у двох авіашколах по чергово – 3-й бомбардувальній і 1-й винищувальній.

З початком війни у червні 1941 р. Талгат рвався на фронт. Але його направляють до Іжевська вчитися воювати на «літаючому танку» – штурмовику Іл-2. І сьогодні Талгат Якубекович згадує про одного з кращих бойових літаків Другої світової війни:

«Прекрасна машина – і за льотно-технічними характеристиками, і за озброєнням: 600 кілограмів бомб, 6 реактивних снарядів, 2 протитанкові гармати, 2 кулемета. Недарма наш літак-фортецю фашисти прозвали «чорна смерть».

Свій перший бойовий виліт сержант Талгат Бегельдінов здійснив вранці 17 лютого 1943 року, а до вечора – ще два. Незабаром здобув свою першу повітряну перемогу, збивши винищувач Вф.109.

Ось що пише про нього в книзі «Льотчики і космонавти» Герой Радянського Союзу генерал-полковник авіації Микола Каманін (на той час командир 292-ї штурмової авіадивізії):

«Після повернення Бегельдінова з першого бойового завдання стало відомо, що його бомби лягли точно в бензосховище, а з другого заходу він підпалив склад боєприпасів. Таке бувало й у інших льотчиків, але рідко, а у Бегельдінова вийшло відразу. Під час іншого вильота «мессеримітти» прорвалися до штурмовиків крізь повітряну охорону наших винищувачів. Важко довелося нашим, вдосталь нахапалися пробоїн, але й самі не залишилися в боргу. Зручний момент надався і Бегельдінову. На якусь мить на віражі Талгат зловив в сітку прицілу фашистський винищувач і вдарив по ньому з гармати. Фашист намагався вирівняти свою підбиту машину, але вона була вже некерованою і врізалася в землю.

Літав Талгат невтомно. Став майстром штурмових ударів, повітряним розвідником. Я з великим задоволенням підписав на нього кілька нагородних листів, а потім представив його до офіцерського звання. В бойові розрахунки його став включати ведучим групи.

...28 січня 1944 року радянські війська ударили по ворогу відразу двома фронтами. Перший Український з'єднався з Другим Українським фронтом в районі Звенигородка – Шпола. Важливу роль зіграли наші штурмовики Іл-2».

Штурмовики завжди несли великі втрати. Така специфіка їхньої роботи. Під час штурмовки «літаючий танк» іде на ціль, не шкодуючи ні снарядів, ні патронів, ні «ересів». Іде, не звертаючи з курсу, а інакше ціль залишиться неуразеною, а бойове завдання невиконаним. По літаку ворог з землі і з повітря б'є з усіх стволів. Тому вважалося щастям, якщо льотчику-штурмовику вдавалося довести число бойових вильотів до двох десятків. Але вже тих, хто долав цей фатальний рубіж, так просто ворогові не «взяти».

Під Харковом поєдинок з гітлерівським асом склався не на користь Талгата: його збили. Поранений, льотчик кілька днів блукав по ворожим тилам, вижив і повернувся в рідний полк.

Але Бегельдінов у боргу не залишився. В одному з повітряних боїв він підбив не будь-кого, а «бубнового туза».

Заслуговує на увагу бойовий епізод, про який розповів Талгат Якубекович у своїй книзі «Илы атакуют»:

«...Пізня осінь 1943 року. Позаду форсування Дніпра. Війська Першого Українського фронту збирають сили для нового стрибка.

У повній готовності стоять літаки, але льотчики і стрілки знемагають без роботи. Погода не є льотною.

Наш полк розташований неподалік від зруйнованого села Олександрія, за ним – Знам'янка, а далі – Кіровоград, перетворений німцями в потужний оборонний вузол. Саме тут вони – в який уже раз – погрожують дати рішучий бій радянським військам.

Сидимо в землянці. Тут же наш КП.

Одного ранку біля землянки зупинився заліплений брудом штабний «газик». Розчинилися двері, і в землянку, пригнувшись, увійшов генерал-майор. Генерал пройшов до командира полку. Він приїхав зі штабу з'єднання і вів мову про розвідку.

– У таку погоду нема чого думати про політ, – заперечував наш командир.

– Проте розвідка потрібна. Є дані, що противник накопичує сили для контрудару. Особливо тривожить становище ось тут, – генерал нахилився над картою.

І тут ми почули голос:

– Можливо, ми пожертвуємо однією людиною, але збережемо тисячі.

Запанувала тиша. Її порушив голос підполковника:

– Товаришу Бегельдінов!

Підійшли до карти. В десяти кілометрах за лінією фронту тягнеться глибокий яр. Неподалік є дві гравійні дороги. У таку погоду

ці дороги інтенсивно використовуються німцями. Потрібна розвідка з фотографуванням.

– Завдання зрозуміло?

– Так! – А сам думаю про дощ і туман.

З одного боку, вони зараз союзники, бо я застрахований від нападу винищувачів і прицільного зенітного вогню, але, з іншого... Ні, краще не думати про це перед польотом.

Механіки швидко підготували літак. Проводжати мене разом з генералом і командиром полку прийшли льотчики, стрілки, навіть солдати і офіцери батальйону обслуговування. Сів у кабінку, закрив ліхтар. Завів мотор, даю газ, але машина не рушає з місця. Даю повний газ. Літак нервово здригається, але продовжує стояти, як прив'язаний. Вмикаю мотор, відкидаю ліхтар. Колеса засмоктав бруд. Бачу трьох механіків, які підбігають з лопатами. Так, це всім польотам політ. Нарешті колеса звільнені, мотор працює. Проходить кілька хвилин – «ІЛ» в повітрі.

До лінії фронту близько п'ятнадцяти кілометрів. Набираю висоту і проходжу лінію фронту в хмарах без пригод. Німці далекі від думки, що в таку погоду до них летить гість.

Ще на землі я вирішив, що, пройшовши лінію фронту, я заглиблююся кілометрів на п'ятдесят на окуповану територію, а потім розвернуся і піду в заданий квадрат. Це зіб'є з пантелику німців.

Проходить хвилин десять польоту. І раптом літак виходить з хмарності. Ясно бачу внизу дороги, будинки, вози, машини. Опускаюся нижче. На висоті сорока метрів йду в квадрат, вказаний генералом.

Глибокий яр. Пусто. На висоті не більше двадцяти метрів вмикаю фотокамери, пролітаю над яром. Розвертаюся, набираю висоту і атакую яр: скидаю бомби, випускаю реактивні снаряди і знову вмикаю фотокамери. Лунає кілька сильних вибухів, видно німців, які втікали хто-куди.

Іду на брючному польоті. Ось і дороги. В два ряди йдуть по ним танки з мотопіхотою. Атакую колону і б'ю з гармат і кулеметів. Спалахують два танки і кілька машин.

Входжу в хмари, розвертаюся і знову атакую колону вже з іншого боку. Фотокамери весь час увімкнені. Набираю висоту і беру курс на Олександрію.

Виринув з туману, кілометра зо три не долітаючи лінії фронту. Внизу поле, на ньому снопи.

Вирішую на всякий випадок атакувати один із снопів. Пікірую і б'ю з гармат. Сноп раптом вибухає. Атакую наступний і бачу, як

відлітають у бік жмути сіна і кілька фашистів стрімголов біжать від снопу, а з нього визирає ствол гармати. Танк!

Літаю над полем і б'ю по снопам з гармат, кулеметів. Фотографую поле і тепер вже остаточно вирішую йти додому.

Лише коли скінчився боєзапас, повернув до аеродрому.

Хмарність знову опускається, притискає до землі. Нарешті бачу свій аеродром і заходжу на посадку.

Прямо по калюжах йде до літака генерал. Його обганяють льотчики. Вони буквально витягують мене з кабіни, обіймають.

Доповідаю генералу і командирі полку про політ. З фотокамер витягують плівку і негайно несуть її проявляти.

Приносять плівку. Генерал розглядає її, потім акуратно згортає, ховає в планшет.

– Вітаю вас, лейтенант...

– Молодший лейтенант, – несміливо поправляю я.

– Я не обмовився. Поздоровляю вас, лейтенант, з орденом Слави.

Генерал поїхав. Через кілька днів прийшов наказ про присвоєння мені чергового звання.

Знову почалися бойові вильоти.

...Корсунь-Шевченківська операція здійснювалася військами Першого і Другого Українських фронтів. Їх частини одночасно наносили удари по ворожому угрупованню. Перший Український фронт діяв на південний схід від Білої Церкви, Другий Український фронт – північніше Кіровограда.

Оточення німецько-фашистських військ почалося в кінці січня 1944 року.

Війська радянської армії в ході запеклих боїв зломали опір противника і двадцять восьмого січня завершили оточення ворожого угруповання в районі Звенигородки. У «котлі» опинилися дев'ять піхотних дивізій, танкова есесівська дивізія «Вікінг», есесівська моторизована бригада та інші частини і підрозділи.

Знявши з сусідніх ділянок фронту військові частини, в тому числі і танкові, німецько-фашистське командування робило відчайдушні спроби прорвати кільце оточення. Велику надію гітлерівське командування покладало на транспортну авіацію. За її допомогою воно розраховувало постачати оточеним військам боєприпаси і продовольство. Однак всі спроби противника визволити свої війська з «котла» виявилися безуспішними. Сімнадцятого лютого вороже угруповання було знищено.

За цих умов на штурмову авіацію лягало значне навантаження. Ми вели розвідку, завдавали штурмові удари по танковим з'єднанням, які намагалися прорватися на допомогу оточеним військам.

З операцією в районі Корсунь-Шевченківського пов'язано у мене ще цікаві спогади.

Німці винайшли пристосування, за допомогою якого знищували залізничні колії. Причеплений до паротягу пристрій за годину знищував дванадцять-п'ятнадцять кілометрів полотна. Паротяг діяв між Первомайськом та Малою Вискою.

Знищити паротяг командування наказало мені. Перебуваю на КП аеродрому в бойовій готовності. Отримую дані, що паротяг знаходиться біля Малої Виски.

Незвичайний поєдинок літака з паротягом тривав близько п'ятнадцяти хвилин. Нарешті снаряд влучив у ціль».

За десять бойових вильотів Т. Бегельдінов був нагороджений орденом Вітчизняної війни II ступеня, за двадцять п'ять вильотів, чотири з яких – бомбардування ворожих аеродромів Харківського аеровузла, отримав орден Червоного Прапора. Його вміле командування в повітрі групами штурмовиків відзначено командирським орденом Олександра Невського. За бої на Степовому фронті удостоєний ордена Вітчизняної війни I ступеня.

Один з повітряних боїв для лейтенанта Бегельдінова міг закінчитися трагічно, якби не Сергій Луганський, командир групи винищувачів, які прикривали штурмовиків. По радіо Сергій встиг попередити Талгата, що позаду «мессер», буквально за мить до того, як фашист вистрілив з гармати по його літаку. Талгат зреагував миттєво і вивів машину з-під смертельного удару. Луганський підбив «мессершмітт».

У вересні 1943 року в повітряних боях за Дніпро Бегельдінов довів, що штурмовик може бути і хорошим повітряним бійцем. Тоді у взаємодії з групою винищувачів Сергія Луганського, майбутнього двічі Героя Радянського Союзу, були знищені 6 з 13 бомбардувальників противника.

Коли війська 2-го Українського фронту восени 1943 року вийшли до Дніпра, на рахунку старшого лейтенанта Талгата Бегельдінова було вже 152 бойових вильоти, розгромлені переправи в районі Кременчука, придушені зенітні батареї крупного калібру, знищені у складі групи на станціях Знам'янка, Кам'янка та Долинська кілька залізничних ешелонів з технікою і живою силою противника. До його особистого рахунку додалися два паровози, сім вагонів з військовими вантажами, три великих склади боєприпасів...

Упевненість в собі і безстрашність В. Бегельдінова (він на той час вже став командиром ескадрильї) органічно поєднувалися з умінням об'ємно бачити «поле» повітряного бою, грамотно керувати діями підлеглих, які здійснили на чолі з ним 1.670 вильотів, не маючи жодного випадку втрати орієнтування.

Бути ведучим групи – це бойове мистецтво. Ним Бегельдінов володів досконало. На світанку він вилітав за лінію фронту в тил ворога, з висоти пташиного польоту досліджував місцевість і завдяки своїй феноменальній пам'яті точно занотовував усе після польоту, а особливо ті місця, де ворог міг зосередити техніку та живу силу.

Надзвичайну зухвалість льотчики Бегельдінова проявили при прориві міцно укріпленої оборони на Львівському напрямку. Здійснивши 130 бойових вильотів, вони знищили 1 літак, 27 танків, 42 автомашини з вантажами і живою силою противника, 12 гармат, придушили вогонь дев'яти батарей.

Славу майстра штурмових ударів Талгат Бегельдінов, вже гвардії капітан, закріпив у Вісленській та Кросненській операціях з прориву оборони противника на захід від Сандомира, а також при звільненні Кракова. Очолювана ним дев'ятка штурмовиків, раптовим ударом знищила біля населеного пункту Стодоли 3 танки і 7 автомашин, зірвавши спробу гітлерівців провести контратаку.

На заключному етапі війни його ескадрилья без втрат здійснила 420 бойових вильотів, знищивши 1 літак, 12 танків, 37 автомашин, 9 гармат, багато іншої техніки і живої сили противника. У битві за Берлін група Бегельдінова на Тельтов-каналі знищила 8 барж з танками, були пущені під воду і 2 буксира.

10 травня 1945 р. Бегельдінов отримує наказ: всією своєю штурмовою групою в складі 24 літаків з повним боєкомплектom пролетіти на бриючому польоті над рештками есесівської дивізії, що продовжувала чинити опір на околицях Праги.

Ланка за ланкою «літаючі танки» пронеслися над головами гітлерівців, змусивши їх згадати, що таке «чорна смерть». Подіяло. Вистачило одного заходу. Так була поставлена остання крапка у фронтовій біографії Талгата Бегельдінова.

За роки війни Т.Я. Бегельдінов здійснив 305 бойових вильотів, провівши в повітрі майже 500 годин, знищив 7 літаків, 21 танк, 29 артилерійських гармат, 64 автомашини з військовими вантажами і технікою, 3 склади з боєприпасами, 2 паровоза, 7 вагонів, число іншого озброєння і живої сили противника обліку не піддається.

У Параді Перемоги 24 червня 1945 року гвардії капітан Талгат Бегельдінов брав участь ще як Герой Радянського Союзу. А через три

дні, 27 червня, за виняткову мужність і відвагу він був удостоєний другої медалі «Золота Зірка». Двічі Герою Радянського Союзу було всього 22 роки.

Після війни продовжував службу у ВПС СРСР. У 1950 році він закінчив Військово-повітряну академію. Заслужений військовий льотчик СРСР. З 1956 року – в запасі. З 1957 по 1970 роки – старший інспектор і заступник начальника Казахського територіального управління цивільної авіації. У 1968 році Бегельдінов заочно закінчив Московський інженерно-будівельний інститут і тривалий час працював на керівних посадах в системі Держбуду Казахської РСР.

Т.Бегельдінов живе в м. Алмати. Є президентом благодійного Міжнародного фонду, що носить його ім'я. Фонд надає допомогу інвалідам ВВв та дітям-сиротам.

Полковник (1975 р.). Генерал-майор авіації (1992 р.).

Незважаючи на вік – Талгат Якубекович багато працює над фронтовими спогадами. Написав чотири книги: «Іли атакують», «305 рейдів», «Битва у повітрі», «Піке в безсмертя».

Нагороджений орденом Леніна (26.10.1944), 2-ма орденами Червоного Прапора (01.09.1943, 22.10.1944), орденом Олександра Невського (17.08.1944), орденами Вітчизняної війни 1-го (27.01.1944) і 2-го ступенів (08.04. 1943), орденом Червоної Зірки, орденом Слави 3-го ступеня (28.12.1943), українським орденом «За заслуги» 3-го ступеня (5.05.2010), медалями.

На батьківщині встановлено Бронзовий бюст. У Казахстані ім'я двічі Героя Радянського Союзу Т.Я. Бегельдінова носить Військовий інститут Сил повітряної оборони (місто Актобе).

Джерела та література:

1. Романько І.І. Політ у безсмертя. Визначні авіатори Кіровоградщини на фронтах Другої світової війни. Частина 2. – Кіровоград: Вид-во КЛА НАУ, 2014. – 100 с.
2. Герои Советского Союза. Краткий биографический словарь. Т.1. – М., 1987. – 670 с.
3. Бегельдинов Т.Я. “Пике в бессмертие» – Алматы: Жазушы, 2000. – 184 с.
4. Каманин Н.П. Лётчики и космонавты. – М.: Политиздат, 1971. – 211 с.
5. Бегельдинов Т.Я. “Илы» атакуют. – Алма-Ата: Казахстан, 1966. – 176 с.
6. Скрижалин В.В. небо он был неустрашим // Красная звезда. – 2013, 5 сентября
7. Бегельдинов Т.Я. Битва в воздухе. – М.: Военная литература, 1986. – 115 с.
8. Бегельдинов Т.Я. 305 рейдов. – Фрунзе, 1966. – 312 с.